لێکۆڵینە وەیەک: (کرماشان)

فقهُ اللُغة

(کرماشان) ئەم ناوە بەم (کرماشان) جۆرە زۆر لە مێژەلەناو خەڵکی کرماشاندا بەسەر زارانەوە هەر باوەوتائێستاش هەروا ماوەو لەناو بۆرەپیاوان و خەڵکی ئەو ناوە نـاوە هێمـان نەگۆڕدراوە.

بەڵام (کرمانشاه) یا (کرمانشاهان) تازەخرا وەتە ناو نامیلکەوکتێب، ئەویش لەلایەن پیاوانی حوکومەت و موستەوفیان = حیسا ونوسان =کارمەندانی حیسابداری و فەرد نویسان - ەوە - لەمسەتەی ئەم دوایە.

دیارە ئەمناوە (کرمانشاهیاکرمانشاهان) نەبونکە بەهەڵە لەباتی (کرماشان)کرمانشاهیا کرمانشاهان یان بەسەر ئەم ناوەدا، دابڕیوە.

ناوی ئەم شارە (کرماشان) لەبنەرەتا (کرماچان -کرماجان) ە - واتا: شاری کوردان.[1]

لەسەرەتای ئیسلامەوە مێژو نوسانی. مسولمان ئەوەیان بەشێوەی (قرماسین - قرمیسین) بەپییێ جۆری خوێندنەوەی خۆیان نوسیویا نەکەئە بێ بزانین:

١ - بەشێوەنوسینی (قرماسین) یا (قرمیسین) «- ین» ی دوای واژەکەهەمان (- ١ ن)ی ئاخری شێوەی شکڵی «قرماسان» ە - ونیشانەی کۆ: (جەم) ە و (ی) بەرلە (س)یێنیش هەمان (١) یە لەواژەی (قرماس) موعەڕەبی (کرماچ)ە،دیارە هیچ وەختێ واژەکە بە شکڵی تاک بەناوی، ناو بۆ ئەم (کرماشان) شارە، بەکار نەبراوە.

٢ - لەشێوەی بەعەرەبی خـوێندنەوەیوا لەبـەرا قسەمـان لێـوە کـرد (ن)ی شێوئـاوا (بەرلەدەنگی (چ) کەلەراستیدا لەبەرا بەئەلفەبەروەکەوە لکاوە و تێکرائەلفی (گن = غونە = لەلوت وکەپۆدا قسەکردن) سازئەدا، لەزا راوەکانی جنوبی خۆرئاوایی ئێران «کوردستان» دا لەسەرەتای ئیسلامەوە بۆئاسان خـوێندنەوە فـرێدراوە. لەگـەڵ ئـەوەشدا ئـەتوانـرا وەکـو

---

١ - لێکۆڵینەوە: فەرهەنگی نامهای پرندەگان چاپی ١٣٦١ی هەتاوی لەبابەت (کرماشان) ەوە نوسراوی موحەقیقی ناو داردوکتور محمد کیوان موکری.

زاراوەکانی باکوری تر: (شمالی تر)ی ئەم کەوشەنە،واژەگەلی وەکو: «قرمانسین» و «قرمیسین» گۆڕدراو و بەعەرەبی کراوی واژەی (کرمانچان - کرمانجان=کرمانشان) هەبێ، بەڵام ئەم واژانە لەگۆنە زاراوەکانی ناوەندی ئەم مەڵبەندە(ن)ی غونەی باکوری نییە.

٣- ئەگەر بەهەڵکەوت لەنوسخە بەدەلی (ن)ی غوننەی قەدیمی حەزفکراو دەرکەوێ‌و شکڵی «قرمانسین» و «قرمیسین» ببیندرێ ئەمە ناتوانێ ئەمە بگەیەنێ‌کە پاژی یەکەم لەوواژەدا «قرمان یا قرمین» بەعەرەبی کراوی «کرمان» بوبێ، بەڵکو نشانەی ئەوەیەکە پاژی یەکەمین لەوواژەدا «قرمانس‌یا قرمینس»گۆڕدراوی کرمانج و ئیمالەی ئەویش (کرمینج)ە.

٤- لەبارو بابەتی دەستوری (قەڵب و ئیبدال) ەوە، نەلە زمان و زارا وەکانی کوردی‌و ئێرانیدا و نەلەواژەگەلی بەعەرەبی کراوا، لەهیچ دەمێدا (ش) ینی ناوەراست بە (س) و (ه)ی خەتم کراو بە (ن) تەبیدیل نەکراوەو نەگۆڕ دراوە.

آوای (س) لەشکڵی بەعەرەبی کراوی سەرەوەداو (ش) لە بێژەی (کرماشان) دا (چ)ی قەدیمی موتەمایل بە آواکانی (ج و س) ە - واژەی (قرماسین یا قرمیسین) تەنیائەوەی لەدەس دێ بەعەرەبی کراوی شکڵی کرماچان‌و (کرماجین)ویاکرماجان و کرماجین) بێ، نەک (کرمانشاه).

ئەبێ بڵێین‌کە لەکاتی کردنەعەرەبی واژەی‌کوردی دەنگی (چ) ئەبێتە (ص). وەکو چین صین گەچ جص لەواژەی (صایەن قەلا = شاهێندژ (ص) لەباتی (س) لە عەرەبیدا خوێندراوەتەوە. (سئە= (س . ء . ن) ئام وێستایی: (شاهێن)ەکەلەزمانی فارسیدا بۆتە (ش[1]).

ئەو میسالانەی سەرەوەنیشان دەری ئەوەیەکەئەگەر (چ) لەواژەی (کرماچ) هەرئەو (چ) - (قرماصین) و (قرمیصین) بوایێ، نەک (قرماسین)و (قرمیسین) بەواتایێ‌تر عەرەبییەکەی (کرماچ) واژەی (قرماص) بێ، نەک (قرماس).

١- هەر چەن لە روژگاری ماننا‌کاندا شاهیندژ (سایەنقەلا) ئەوکان بووە،بوگە بەسی لای بوکان بەیت بەگەیا «بەیت بەگی» و بوکان بەغ،بەگ،بی‌بی کەند،بەی کەن،شوێنەواری لای رەحیم خان سەراو،قەلای ئاغجە یوان،فەرهاد تاشی سماقان،قەلاکچی لای بوکان،شێز هەموهی کوردەماد - ەکان بووە - ئەرد لە ئەسلاّ ئەرت بووە و بە مانای پێروزە،وەک ئەردەلان ئەردەشێر یا قورە بەراز لە شار بەرازی فەرماندەی لە شکری خوسرە و پەروێز - گیراوەکە لە ٦٣٣ز-لە ترسی هیراکلیوس روم هەلات و چوەگەنجە: جزن تا شاهین و شار بەراز بگەنە هاواری،یاکو باگوان: شاری خودا،بەغدا،باقوبە: باکوا: شاری خوا،یا شوێنەواری قەبری فەروەرتیش پاشای ماد (٩٥٥-٦٣٣) بەرلەزاین - پەرەی ٤٢ تا ٥٠ مامۆستای کورد ژمارەی ١٥ بەهاری ١٩٩٢ کاک ئەنور سوڵتانی.

٥- لەزمانی کوردی و فارسی و لەهەمو زاراوەکانی ئێرانیدا چ لەدەرونی یەک زمانی تایبەتدا چ لە بەرا وردکردنی زا راوەکانی نێزیک بەیەک. گۆڕانی (چ) بە (ج) و (چ) بە (ش) وبەرئاوەژویش زۆر باوەو میسالیشی زۆرە:

دچار (فارسی) تو شیار (کوردی)[1]

کیجا (مازندەرانی): دختر،کچ (ک. چ) (کوردی) دختر،کەنیشک (ک. نی. ش. ک) کوردی:

زەن: ژن (هاوڕیشەی (کەنیز) و (کەنیزەک): خادیمە، جارییە، بەردەیێ کەژن یاکچ بێ.

لوچ / لوش - زاچ / زاج - کاشی / کاچی - چاچ / شاش (ناوی بەروی تاشکەند) - کاچ / کاج - کاش = (=کاشکی) - کچکۆڵ/کەشکۆڵ نەتیژە،کرماچان،کرماشان.

٦- کردنە عەرەبی آوای خلف الحنکی (پشت مەلاشو)ی ئەصەم (کەڕ) ی (ک) بە آوای غلصمی ئەصەمی (ق) لە واژەکانی بەعەرەبی کراوی (قرماسین) و (قرمیسین) لە بەرشۆین دانانێکە (کە)ڕیی قەڵەو - یا دەنگداری پەهلەوی =کوردی، کەبەسەردەوروبەری هیجایی،تەک واژەیی خۆیدا بۆوێنە بەسەر (ک)ی ساکینی سەرەتاییدا دای ناوە.

(ڕ)ی قەڵەو مەخەرەجی دەنگی بەسراوی (ئینسدادی) (ک)ی بەرەودوا گێراوەتەوە، آوای: (دەنگی) غەیرە تەنینی نێزیک بەدەنگی لەهوی یا غلصمی (ق) بەگوێی ئەوانەیوا قسەیان بەمواژە نەکردوە،گەیاندوەو چون ئەم دەنگەلەئەلفە وبێیی خەتی ئیسلامی فارسی / عەرەبی دا نیشانەیەکی تایبەتی نەبوە (لەئەلف و بێیێ مادی وپەهلەوی و قەدیمی کوردستان و ئێرانیشدا نیشانەی دەنگی نەبوە).

یائەگەر بوبێتیشی لەبیرەوەچوەو ئەویان بەشکڵی مومکینی نێزیک بەو، یەعنی بەوێنەی (ق) نوسیوە: کرماچان (ک. ر. ما. چا. ن) قرماسان (بەر لەئیمالەی ئەلف بە، ی) (ق. ر. ما. سا.ن.) - قرماسین: بە (ر.ی) دەنگدار - (بڕوانە الْهِدِيَّةُ الْحَمِيدِيةُ فی اللُّغةِ الكوردية، موعجەمی

---

[1] - سەرچاوەی بەرو: دوکتور موکری. - کیجا: کیژا، کیژان ناوەکچانە لە کوردیدا (شەپۆل).

کوردی - عەرەبی[1]. (ڕیی) دەنگدار یا قەڵەو بەناوی یەك واحیدی دەنگی سەربەخۆ (فونم) لەزمان و زاراوەکانی خۆرآوا و ناوەندی ئێراندا هەربەو خۆیندنەوە، بەڵام بەناوی یەكواحیدی دەنگی دوەمی، یافەرعی (وەچەیی) لەحاڵی نوسان دابوە و لەژێر شوێنی آواکانی موصەمیت (بێدەنگ)ی بە سراوی: (ئینسیدادی) دەوروبەری هیجایی خۆی حەرەکەتی: (بزوێنی) دەنگێکی تێکلاو لەخۆیدا بۆ ماقەبل بە وێنەی ژێری سوك یا بۆری سوك (بەپیێ میسال) نەقڵ کردوەولەزمانی فارسی رەسمی ئەدەبی لەبەر ئەوەی بزۆین نەبوەیاوەری نەگرتوە، بزۆینی سوك بۆتەژێر، سەروبۆری مەعمولی.

حەرەکەتی (بزوێنی) دەنگی ڕیێ قەڵەو تەنانەت لە زاراوەگەلێکدا کەلەسەرەتادا بەناوی واحیدی دەنگی سەربەخۆبە کاربراوە لەکاتی تێك هەڵەنگوتنی لەگەڵ دەنگی بە سراوی کەناری و خلف الحنکی (پشت مەڵاشوی) ئەصەموکەڕبۆتەژێری سوك و لەپاشان بۆتە ژێری مەعمولی و لەبەرانبەریشدا لەکاتی تێك هەڵەنگوتنی دەنگی غلصمی ئەصەم (تەنانەت لەواژەی بە عەرەبی کراو) دا بۆتەسەر.

لە شوێنگەلێ تراکەلەم باسەبەدەرەئەم بزوێنە دەنگییە بۆتە بۆر.

دیاری کردنی قەڵەوبونی (ڵ) و دەنگداربون و قەڵەوبونی (ڕیێ) بەناوی یەك واحیدی دەنگی سەر بەخۆیالە ژێرشوێنی دەوروبەری هیجایی: (بین)ی لە وزەی ئەم تۆیژانەوە بەدەرەونیازی بەوردەکاری زۆرتر هەیە، هەڵی دەگرین بۆ جێگای لێکۆڵینەوەی خۆی.

بۆ خۆینەرێ کەبییەوێ ئاگاداری لوغەوی (بێژەیی) پەیابکا بەتایبەت لەم مەبەستەی وائێستا قسەمان لێکرد ئەم هەندە تۆیژانەوە بەسە.

٧- لە نێو ناوەکانی شاروگوندەکانی کوردستانو ئێرانداتائێستاشارێ یاگوندێکی قەدیمی مان نەبیستوە ونەدیوە کەلەدو واژەی وەکو (کرمان) و (شاه) سازدرابێ، دیارە شارێك بەناوی (گیلانشاه، ئیسفەهان شا، تەورێزشا - شیرازشا و... نەبیسراوە).

ریوایەتی عەوامانەوبێ بەڵگە کە گۆیا بارامی چاردەمی ساسانی لەرۆژگاری پاشایی براکەی حوکومەتی (کرمان)ی هەبوە و خۆی بە شای (کرمان) یا (کرمانشاه)

---

١ - حَقَّقَهُوَ قَدَّمَ لَهُمَعَ دراساتٍ لُغويةٍ الاستاذالدکتور مکری - مکتبة لبنان. بیروت ١٣٩٥ ه.ق / ١٩٧٥م).

ناوبردوەولە پاشان بەناوی ئەو شارێک لەو جیگایەدا بەناوی ئەو سازکراوە، جێگای بڕوانییە، هەروەکو ئەوەکەبێ لێکۆڵینە وەوتراوە: شاری میصر، میصرائیمی کوڕی ئیسرائیل‌و (شام) سامی کوڕی نوح‌و(تەورێز)یش هارونەرەشیدکە (تەبی) (زیبدەخاتون)ی ژنی لەناوچو ناوی (تەورێز) تەبریز)ی بەسەرابڕا یا(ماداگاسکار) مەلیک ئەصفەرنا وێک‌سازی داوە، یا ڕیشەی لوغەوی (کرمان) لە (گرمان= ژرمان= ژرمەن: ئەلمانی)ئەبڕیتەوە، کەهەموبێ کاکڵەوبێ بەڵگەن.

٨ـچون ئەلف‌ونونی ئاخری ناوی (کرماشان)گۆڕدراوی (کرماچان) نیشانەی جەم‌و کۆلەبابەت ناوی شاروگوند زۆرجاروااتای (جێگا) ئەدا، کاتێ شکلێ کرمانشاەلە نامەودەفتەری حوکومەتا لەباتی (کرماشان) نوسراو بەکار برا، بۆقە رەبوکردنەوەی شکڵی پێشوی جاران (ـان)ی بەرو، بەمیشەوەلکێندراو (کرمانشاهان) بوە نیو بۆ هەمو مەڵبەندی (کرماشان) ئەمەش خۆی بەڵگە یەکی ترەبۆ ڕەسەنی (کرماشان)کەلەباتیان بەهەڵە (کرمانشاە) بەکاربراوە، دیارەرۆحی زمان‌و واتای واژەکە بۆتەهۆی ئەوە (ـان)ی حەزف‌کراو، کەنیشانەی جەم وکۆیەو زۆرجارانیش واتای (جێ) ئەدا.

لەراستیدا پەیابونی زاراوەی (کرمانشاهان) خۆی ئەمەئەگەینێ کە شکلێ تازەی (کرمانشاە) ڕەق ولە سەرزار ناخۆشە وهەمیشە بەرەو شکڵە بەروەکەی بوەولانی کەم(ـان)ی پاشگری مێژینە و مێژویی خۆی پاراستوە.

بەکاربردنی(باختەران) بەواتای شاریاپا ڕێزگەی خۆرآوای ئێران کەلەم رۆژانە[١] دالەباتی (کرماشان دابڕاوە، دروست نییە، چونکابێژەی (باختەران) لە (آوێستا) دا «اپاختره» (ا.پا.خ.ت.رە) ولەپەهلەویدا(اپاختر) «اباختر» (ا.پا.خ.ت.ر) لەبنەرە تابەواتای باکورەولە آوێستا بە جێگای ئەهریمەن و دیوەجێی گەزندەوزیان هێنەر، واتاکراوە.

لەزمانی فارسیدا باوەکو ئەم بێژە لەواژەنامەو فەرهەنگدا بەواتای‌با (کور)ە ـ بەلاّم هەندێ لە قسەبێژان و نوسەران (تەنانەت لەسەتەی چارەم‌و پێجەمی مانگی) بەهەڵە بەواتای

١ـمەبەست دوای شورشی ١٣٥٧ تە تا ١٣٧٠ یە، کە بەهۆی پێی‌داگرتنی جەنابی ئیسماعیل خان تەتەری ملە سورە، نوێنەری بەرێزی خەڵکێ کرماشان لە مەجلیسی شورای ئیسلامی ئێران دوبارەلە (باختەران ەوەبۆوە (کرماشان) شەپۆل.

(خۆرآوا) وجار جارەش بەواتای (خۆر هەلأت)بەزاریاندا هاتوەو بەکاریان هێناوە [1] دیارە بەکار بردنی ئەم بێژە بۆواتای (خۆرآوا) لەدەسکردودا تا شراوی کەسانێکە ئەزان.

لەزمانی فارسیدا (شەرق) بەواتای «خاوەر» و (خۆراسان = خورآیان) ـ لەزمانی کوردیشا: (خۆرهەلأت (خ. و. ر. ه لا. ت) = ڕۆژهەلأت: (ر.و.ژ.ە.لأ.ت) بەواوی کولۆرو لامی قەلەو. بەواتای ئەوشوێنەی والە بە یاندا خۆر لەوێوەلەدەم کەل دەرئەکەوێ. و«(غەرب) یش‌یان بەواتای: (خۆرپەران)و (خۆربر) ولە کوردیش دا بە واتای (خۆرآوا) (خ.ۆ.ر.آ.وا) یا (رۆژآوا) (رۆ. ژ.آ.وا) بەواوی کولۆر. ئەوجێگەی وا خۆرورۆژلەدەم کەل لەوێوەآوائە بێ. ئەلێن: فەخرەدین ئەسعەدگورگانی شاعیری سەتەی پێنجەمی مانگی لە داستانو چریکەی (ویس و رامین) داکەلە ساڵەکانی ٤٤٦ی کۆچی مانگیدالەزمانی پەهلەوی: (کوردی)یەوە کردویەتە نەزمی فارسی آوائەلێ:

زبان پهلوی هرکوشنا سد + (خراسان) آن بودکزوی (خورآمد «خورآسد» پهلوی باشد» خورآید» عراق و فارس را (خور) زو (برآید) + «خورآسان» رابودمعنی خورآیان + کجاازوی «خورآید» سوی ایران (١) [2].

واژەی باختەر بەواتای (باکور) باواژەی (باختەر) کە شکلی دێرینەتری (بەلخ) لە (ویندیداد ی آوێستا: بخذی (ب. خ. ذی) هاتوە وتێکلاو بوەوئەشگونجێ بوبێتە جێگای واتای زێدونەقیزی ئەوە. ـ ولأتی (باختەریان) کەناوەندی ئەوێ (باختەر) یا (بەلخ) بوەلە با شوری (جنوبی) ـ سەغدیان) کە ناوەندی ئەوە (سەغد) یا (سەمەرقەندوبوخارا)ی ئێستابوە.

وواقیع بوەووائەزانرێ (هەروەکولەلۆغەت نامەی دیخودایشدا ئیشارەبەم مەتلەبەکراوە. ئیختیلافێ کە لەواتای (باختەران) ڕوی داوەلەباختەریان (بەلخ) بوبێ. کە خەڵک لەجیرانەتی جنوبی ئەوێ، ئەوێ‌یان بە (باکور = شیمال) و هاوساکانی شیمالیش ـ بە (جنوب باشور) و جیرانەکانی لای خۆرآوایش ـ بە (شەرق = خۆرهەلأت، تاوهەلأت)

---

١ - فەرهەنگی فارسی نوسراوی دوکتور محەمەدموکری تاران ١٣٣٣ی کۆچی هەتاوی چاپی تەهوری.

٢ - (١) ویس ورامین، تاران ١٣٥٧، پەرەی: ١٧١، فەسڵی ٤٨، ئەبیاتی ٢-٤.

وئەوانەش‌وا لەلای خۆرهەلاّتی یەوەبون ئەویَ یان بە (مەغریب = خۆرآوا = رۆژآوا) نـاو بـردبیَ. هـەرجـۆر بـوبیَ نـە (بـاختەر) لەواژەنـامەدا بـەواتـای (غـەرب = خـۆرآوا) هاتوەونەسەرزەوینێکیش بەناو: (باختەران) (باختەریان)، (باکتەریان)، (بەلخ)، (بـخذی) و (باختەر) لە خۆرآوای ئێرانداهەبوە. لانی کەم تائەم سەردەمەی وائێمەی تـێدائـەژین هـیچ کەسێک لەمێژوزانان و جوغرافیادانانە کان آگایان لە نێوێکی وا نەبوە بۆبی، نەیان هێناوەتەسەر کاغەزو قسەیان لیَ نەکردوە (٣) لەسەرانسەری مەڵبەندی (کرماشان)دا بـەوهەموەحەشیمە تەوەکەزیاتر لەیەک میلوین و نیو خەڵکی ئەوناوەناوە. بێژەی (کرماشاه) نەبیسراوە، ئـەم هەڵەیەلە سوێنگەی قەڵەم بەدەسانی کاربەدەسی حوکومەتی لەهەندەرانەوە ئەم ناوە: (کرمانشاه) یان لە نوسینە کانی خۆیانداولە دەفتەری رەسمی‌دا بەسەر (کرماشان) دابڕیوە، ئەم جوڕەهەڵە یانەلە ناوقە باڵەوکۆلکەی کۆنەدەفتەرا ندازۆرە.

هیوا دارین تا بلاّو کردنەوەی لێکۆڵینەیەکی وردتر لەباتی ناوی (کرماشان) برایانی ئیماندا روخۆبە بەرپرسیا رزان کەحەزلە بێژەی (شا)[١] ناکەن، بێژەی دەسکردودا تا شراوی (کرمانشاه) یا ناوی نامۆترنەخەنەسەرزاران‌و بکۆشن بێژەی رەسەنی (کرمـاشان): شـاری کرماجان ـ کرماشان، وەک لەناو خـەڵکدابـاوە وبـەدرێژانـی مـێژوهەروابـەسەر زارانـدا ماوەوَنەفەوتاوە، نەی فەوتێنن، لەباتی ئەم واژە رەسەنە واژەی نارەسەن مەچەقێنن.

لە شیعرو هەڵبەستی کۆنی کرماشانی وئەونـاوەناوە،شـارو ئەیـالەتی کرمـاشان لەهـە موشوێنکدا بەبێژەی (کرماشان)و کرماشانی بەکاربراوەوتەنانەت بۆوێنە جارێکیش بـێژەی فارسی بەقەڵەم نوسراوی (کرمانشاه) و (کرمانشاهی) بەکارنەبراوەوبەزارو زمـانی کـوردە کرماشانی‌یەکدا نەها توەورانە براوە.

---

١ ـ دیارە هەمو دەزانین واژەی شا لە شاسیم، شاریێ، شاچرا، بەواتای گەورەیە و واتای نەحسی نییە و لە تەک شازاڵمە کان جیایە (شەپۆل).

بڕوانن ئەم شیعرانە کەلە ساڵی ١٣٢٩ی کۆچی هەتاوی [1]بۆوێنە:

ڕێکـــی کرمـاشان گـوڵ وگـوڵدەستە　　بـــویشنە دوســـە کـەم غـەریبی بـەسە
هـــەرکەس بـــپرسی نۆونیشـــانم　　مـن بـەد بـەختە کـەی نـۆ کرمـاشانم
حەیف‌وە کرمـــاشان چـــاڵە زەمـــینە　　بـێستون خـــاسە جـێگەی شـــیرینە
کرمـــاشان مـــەچیم بـێستون رامــە　　قەتڵگـــای فەرهـــاد شـــۆ مەنزڵگـامە
کرمـــاشانیکم، وەدیـــل گیریـــامە　　وە حـــوکم دۆســـم زنـــجیر کریـامە
خـــۆم کرمـاشانی دۆسـم قـەسری یـە　　خـــاتر خـــوای بـیمە، تـەقسیرم نـییە
خـــۆم کرمـاشانی زوانـە کـەم چـەفتە　　داوای ئـەو مـە کـەم قـیسمەتم نـەفتە

(٣) ئەوە کە پەرەدراوە بەواتای (شیمال)و واتای (رەخی چەپ) یشی گرتۆتەوە کەجار جارەواتای:

(مەغریب = خـۆرآوا) یشـی خسـتۆتە بیرومێشکەوەلەزمـان و شـیعری عـەرەبیشدا هەیەوئەمەش لێرەوە سەرچاوی گرتوە کە ماڵە خودا: (کابە) ڕو لە خۆر هەڵاتە، لەسەرەتاوە لای دەسەچەپی کە سێك کە ڕو لە خۆرهەڵات بوە (شیمال = باکور) یان پێ وتوە کەتەرەف‌و ڕەخی ئەستێرەی قوتبی یاجەدی: (ئەستێرەی پەسینی بەنات نەعش صُغْری: دُبّ اصغر) چکوڵە و تائەندازە یەك بەقوتبی شیمال = باگورەوە لکاوە): و بای شیمالیش بە (بایەك) و تراوە لە نێوان جێگای خۆر هەڵات وو هەفتورە نگ‌ی چکوڵە: (بنـات نـەعش صـغری یـا دبّ اصـغر) و هەروەهاش کە پێشینان فەرمویانە: جێگا هاتنی ئەوبایەلەدەم خۆر هەڵاتەوەبوە تا مـەسقەتی نەسر تائیر). کەچی کاتێ قسەلە (چار رەخ = جِهات اربعە) ئەکرێ نەلەزوانیی عەرەبی نەلەزمان کوردیو نەلەزمانی فارسیدا (مەغریب = خۆرآوا)ی هیچ گوندو شاروولات و قارەك دابە شمالی ئەوانە ناوترێ ونەشوتراوە. دیارەلەهیچ زاراوەیـەکـیشدا لەبـاتی دنیـای خـۆرآوا = مەغریب زەمین،دنیای شیمال = باکور) بە کارنەبراوەوئێستایش کەس بە کاری نابا.

١ - (ر.ك. گۆرانی یاتەرانەهای کوردی نوسراوو گردوکۆی دوکتور محەمەد موکری، تاران، کتێبخانەی دانیش، تیر = پوش پەڕ (پەران)ی ١٣٢٩ی کۆچی هەتاوی.

بەم جۆرەزانرا کە (باختەر = شیمال = باکور) نابێ بۆ ئەولایە، کەلەبـابەت (جهـات ئەربەعە = چار رەخ) «مەغریب = خۆرآوا = رۆژآوا یا باکورو باشور) دیاری ئەکا بەکار ببرێ. لەمەوەبەجوانی دەرکەوت کەبەکار هێنانی زاراوەی وەکو: (دنیای باختەرو تەمەدون‌و فەرهەنگ باختەرو باختەرناس، (لەراست - خاوەرناس) و شتانی تری وادا دروست نییە و لەسەرزار ناحۆشەو نارەسەن وداتاشراوە

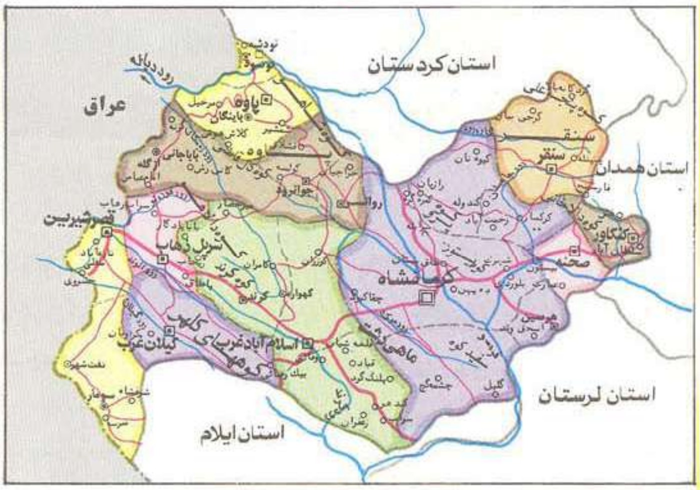

---

۱ - بروانە لێکۆڵینەوە: سەرەتای فەرهەنگی نامهای پرندەگان چاپی ۱۳۶۱ی هـاوی لە بـابەت (کرمـاشان) ەوە نوسراوی موحەقیقی ناوداری کورد دوکتور محەمەد کەیوان موکری (شە پۆڵ).